

1918-ig közös volt! Jól tudom, hogy ennek ma még sok akadálya van, bár nem egészen értem, hogy miért, 35 évvel a felszabadulás után.

Eltekiñtve a vitáktól, e viták „veszélyeitől”, *legalább az összehasonlítás szintjéig el kellene jutnunk:* meg kellene ismernünk, hogy a szomszédos országok szakembereinek mi a véleménye a magyar szakemberek által bemutatott magyar neveléstörténetnek azokról a fejezeteiről, amelyek az ő országuk neveléstörténetének is részei. S nekünk is meg kellene ismernünk a szlovák, a román, a jugoszláv, az osztrák neveléstörténeteket. Ilyenekre azonban nem találtam hazai könyvtárainkban, pedig léteznek. Milyen hasznos lenne ezek *összehasonlító elemzése!* Nem hiszem, hogy tévedek: sokkal jobban ismerjük a nyugat-európai államok neveléstörténetét, az arra vonatkozó szakirodalmat, mint szomszédaink neveléstörténetét, pedig ez utóbbiak neveléstörténete részben közös a miénkkel.

Aligha vonható kétségbe, hogy a közép-kelet-európai országok neveléstörténetének összehasonlító elemzése igen előnyös lenne mindegyik fél számára: hitelesebb lenne a neveléstörténet bemutatása nálunk is, szomszédainknál is, ha ugyanazokat a közös neveléstörténeti tényeket többen, több oldalról vizsgálánánk, más-más álláspontból nézve, különböző elvi-elméleti alapokon állva.

De még tovább lehetne fűzni a gondolatsort. *Ma még elképzelhetetlen, hogy egy nemzetközi szerzőgárda megírja Közép-Kelet-Európa neveléstörténetét, s. ez az itt élő népek nyelvén nyomtatásban meg is jelenjen.*

Valóban kivihetetlen vágyálom, megvalósíthatatlan utópia ez?

*

Bizonyos vagyok abban, hogy akiket érdekel a „pannon térség”, illetőleg Magyarország, valamint Közép-Kelet-Európa neveléstörténete, mély szellemi élvezetet talál e két „mogersdorfi” kötet tanulmányaiban.

Mészáros István

NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÓ VIZSGÁLATOK A FRANKFURTI PEDAGÓGIAI INTÉZETBEN

Az utóbbi években a hazai pedagógiai tudományos közvélemény is egyre nagyobb érdeklődéssel fordult az *összehasonlító pedagógiai kutatások*, s e kutatások elvi-módszertani kérdései felé. Hogy az összehasonlító pedagógia napjainkban ennyire előtérbe került, csak részben magyarázható azzal, hogy egy sor kérdés vele kapcsolatban máig sem megfelelően tisztázott, ill., hogy tisztázásuk éppen napjaink feladata. Ezzel ugyanis az összehasonlító pedagógia egyáltalán nem áll egyedül, mivel ugyanez több más pedagógiai diszciplínáról és kutatási irányról ugyancsak elmondható. Az összehasonlító pedagógiai kutatások felélénkülésében nyilvánvalóan legalább ennyire *társadalmi szükségletek* jelét kell látnunk.

A tudomány nemzetközi, s ma nemzetközibb, mint valaha is volt. Jelzik ezt a mind gyakoribb nemzetközi konferenciák és munkaértekezletek csakúgy, mint a világméretű

vagy regionális összefogáson alapuló nemzetközi tudományos szervezetek és intézetek, vagy éppen az országokat és kontinenseket összekapcsoló korszerű számítógépes információs rendszerek és adatbankok. Napjainkban az egyes országok, társadalmak és főképp az egyes nemzeti gazdaságok közötti kölcsönhatások egyre intenzívebbé, differenciáltabbá és többretegűvé válnak, ami a különböző országok tudományossága számára egyre több hasonló dilemmát, analóg kérdést vet fel. Kézenfekvő az ilyen esetekben legalábbis tájékozódni arról, hogy az egyes országokban milyen hasonló problémák vetődtek fel, ezek megoldására milyen válaszok, alternatívák születtek, s mennyiben váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Az oktatás-nevelés-művelődés területén e feladatra leginkább az összehasonlító pedagógia hivatott. Mivel azonban az egyes országok a nemzetközi összehasonlító vizsgálatoktól elsősorban azt várják – s tegyük hozzá: teljesen jogosan –, hogy *saját* oktatáspolitikai, ill. pedagógiai problémáik megoldásához járuljanak hozzá, az összehasonlító pedagógia tárgyköre is nyilvánvalóan sokkal többet jelent az azonosságok és a különbözőségek egyszerű megállapításánál. Talán elég itt arra az alapvető kérdésre utalni, hogy az összehasonlító pedagógiai kutatások során feltárt adatok, információk, az összegyűjtött tapasztalatok, a megismert összefüggések és törvényszerűségek milyen bonyolult és sok szempontú elemzés-értelmezés után szolgálhatják csak megfelelően *a hazai oktatásügyi döntések előkészítését*, ezek megnyugtató tudományos színvonalon történő megalapozását.

Az itt felmerülő elméleti-módszertani kérdések vizsgálata helyett azonban e cikk csak egy dologra vállalkozik: egy mindenképpen figyelemre méltó pedagógiai kutató intézet rövid *bemutására*, mely jellegét, kutatási profilját, feladatait, szervezését, kiépültségét és külföldi kapcsolatait tekintve végső soron *a nemzeti és a nemzetközi kitekintésű pedagógiai kutatások összekapcsolásának egyfajta sajátos modelljeként* fogható fel. S bár a Német Szövetségi Köztársaságban lévő intézet nyilvánvalóan a mieinktől eltérő körülmények között működik, az előbbieket miatt mégis úgy tűnik, hogy felépítésének, kutatómunkájának rövid ismertetése érdekes lehet a magyar pedagógiai tudományos közvélemény számára is.¹

A frankfurti intézet jellege és alapvető kutatási feladatai

A Majna melletti Frankfurtban működő *Deutsches Institut für Internationale Pädagogische Forschung* (A Nemzetközi Pedagógiai Kutatás Német Intézete, a továbbiakban: *DIPF*) jogelődjét a hesseni tartományi kormány 1951-ben hozta létre, majd később, 1963-ban átszervezték, és a jelenlegi elnevezéssel *országos szintű* intézménnyé avatták. A DIPF ma mintegy 60 hivatásos, általában valamilyen tudományos fokozattal rendelkező kutatót foglalkoztat. Ehhez kapcsolódik a nem állandó tudományos munkatársi gárda, valamint a mintegy 45 technikai munkatárs. A kutatómunka koordinálását az egyes osztályok vezetőiből és néhány nyugalmazott korábbi vezetőből álló Kutatókollégium végzi, élén az igazgatóval, akit a mindenkori osztályvezetők 2 évre maguk közül választanak, s akit tiszteben a Kuratórium erősít meg.

¹ Ismertetésünk egy ösztöndíjas tanulmányút személyes tapasztalatai alapján, néhány intézeti dokumentum felhasználásával készült.

Az intézet *alapvető kutatási feladatait* és munkájának főbb jellemzőit a Kutatókollégium 1976-os határozata a következőkben jelöli meg:²

– Az intézeti kutatások *tárgya* a képzés-művelődés (Bildung), személyi és társadalmi vonatkozásaiban. Hangsúlyozzák, hogy egy komplex rendszerről van szó, melynek részei egymásra hatnak, s amelyben minden változás minden részt befolyásol. Az intézetben folyó kutatások ezért a művelődés minden formájával és szintjével foglalkoznak, s figyelembe veszik, hogy ezeket a társadalom alakítja, de ugyanakkor ez a hatás kölcsönös; további, hogy jogi, adminisztratív, gazdasági, szociális és pszichológiai előfeltételei és kihatásai vannak. Az oktatás és a személyiség, valamint a képzés és más társadalmi alrendszerek közti kölcsönhatások az intézeti kutatások szerves részét képezik.

– Az elmondottak az intézet *multidiszciplináris szervezését* és a kutatási feladatok *interdiszciplináris megközelítését* teszik egyfelől lehetővé, másfelől pedig szükségessé. Az intézetben képviselt tudományágak szakembereinek feladata *részvenni saját tudományáguk fejlődésében*, s a művelődésre mint kutatási tárgyra orientált résztudományokat bekapcsolni az általános tudományos fejlődésbe.

– Ami a kutatások *jellegét* illeti, a DIPF mindenekelőtt olyan empirikus kutatásokra törekszik, melyek hozzájárulnak a társadalomtudományi és a neveléstudományi elmélet-képzéshez, s melyek egyben az oktatási gyakorlat szükségleteinek kielégítését is szolgálják. Mint hangsúlyozzák, ily módon a „hagyományos filozófiai-spekulatív gondolkodási modellektől” kívánnak mindinkább elszakadni.

– Az intézet munkájának fontos jellemzője az, hogy kutatásait *nemzetközi és kultúrák közti összehasonlításban* végzi (Bildungsforschung im internationalen und interkulturellen Vergleich). A komplex kutatási tárgy, az empirikus orientáció és a kultúrák közti összehasonlítás hangsúlyozása célszerűvé és szükségessé teszik a bel- és külföldi intézményekkel való szorosabb együttműködést.

– A DIPF az elmélet és az alkalmazás-orientált kutatás olyan kapcsolatát igyekszik megvalósítani, amely intézményesen biztosított *kutatási szabadságot* követel egyfelől; s az oktatásügy állami és más képviselőivel, valamint az oktatás gyakorlatával való *állandó kooperációt* másfelől. Mint hangsúlyozzák, a társadalomtudományi alapkutatás megköveteli a kutatás ön maga általi, belső meghatározottságának érvényesülését, amihez az intézet jogi formája kedvező keretet biztosít: megfelelő autonómiát a kutatási témák és módszerek megválasztásában, függetlenséget a személyügyi döntésekben, s megadja a megfelelő pénzügyi finanszírozás biztonságát is.

Mióta az intézet a tartományközi tudományos intézet rangját elnyerte, funkciói kibővültek, és feladatai közé tartozik az is, hogy a Német Szövetségi Köztársaság Kultusz-minisztériumának rendelkezésére álljon, és az oktatásügyi hatóságok számára – kívánság szerint – kutatásai alapján mindazon tudományos információkat szolgáltatassa, amelyeket azok munkájukhoz szükségesnek látnak és igényelnek. Mint ahogy az a fent idézetekből kitűnik, ez a funkció nem korlátozza az intézet ama jogait, hogy saját célkitűzéseit és feladatait saját tervei és ütemezése szerint ellássa. Az intézetet – jogelődjét is – mindig az a törekvés jellemezte, hogy *minél szélesebb horizontú nemzetközi kitekintés alapján, kutatási eredményeivel az aktuális oktatási, oktatáspolitikai feladatok megoldását segítse.*

²Deutsches Institut für Internationale Pädagogische Forschung: Bericht 1975–1977. Frankfurt am Main, 2–7.

Az intézet tehát *nemzeti* intézet, és a nevében szereplő „ *nemzetközi*” jelző összehasonlító pedagógiai kutatásokra utal. A DIPF elsősorban nemzetközi összehasonlításokat végez, de nemcsak egyszerűen „*ablak a világra*”, az összehasonlító pedagógia, mint egyedi diszciplína értelmében, hanem – legalábbis törekvéseiben – „*ablak a világra*” az interdiszciplinaritás, a korszerű kutatási módszerekkel történő komplex pedagógiai rendszer-elemzés értelmében is. És végül mindez egy igen tudatosan hangsúlyozott gyakorlat-orientáltsággal párosul. Az intézet *szinte feltérképezte a legjobb iskolákat* és regisztrálta a legaktívabb, szakmailag legképzettebb pedagógusokat. A kutatómunka során nagy súlyt helyeznek az iskolai gyakorlattal való kölcsönhatás biztosítására. Jól jellemzi e törekvé-süket az ún. „*ideiglenes munkatársi rendszer*” is, ami azt jelenti, hogy az egyes tartomá-nyok meghatározott kutatási feladatra, tehát adott céllal és időtartamra gyakorló peda-gógusokat delegálnak az intézethez a legkülönbözőbb iskolatípusokból.

A DIPF felépítése és kutatási tematikája

Ha végigtekintjük az intézet egyes osztályainak kutatási témáit,³ akkor azt látjuk, hogy a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok nem csupán az Általános és Összehasonlító Pedagógiai Osztályon folynak, hanem több más osztály tevékenységében is megjelennek. Tudatos törekvés tükröződik ebben, mely *a nemzeti és a nemzetközi kitekintésű kutatások minél hatékonyabb összekapcsolását, egységük megteremtését célozza*. Az intézet tudományos részlegei a következők: Általános és Összehasonlító Pedagógiai Osztály, Pedagógiai Pszichológiai Osztály, Szociológiai Osztály, Gazdaságtani Osztály, Jogi és Igazgatási Osztály, valamint a Statisztikai és Módszerkutatási Osztály.

A *Wolfgang Mitter*, az intézet jelenlegi igazgatója által vezetett *Általános és Összehasonlító Pedagógiai Osztály* korábban résztvett a hazánkban is lefolytatott IEA vizsgálatokban, mely a teljesítménymérések nemzetközi összehasonlításán alapult. További, jellegzetesebb kutatási témáik: a továbbtanulásra jogosító középisikolai végzettség kérdésének vizsgálata a szocialista országok (közelebbről Csehszlovákia, NDK, Lengyelország, Románia és a Szovjetunió), valamint Franciaország és Olaszország oktatási rendszereiben, főleg oktatásszociológiai vizsgálatok és statisztikai adatfelvételek *másodlagos elemzése* alapján; a felsőoktatás problémája a szocialista országokban, a képzési és a foglalkoztatási struktúra viszonyának alakulása szempontjából (a téma az előbb felsorolt szocialista országokon kívül hazánkat is érinti, valamint egy résztanulmány erejéig Jugoszláviát is), továbbá *általános kritériumok kidolgozása ilyen összehasonlítóshoz*; a tanárképzés reformkoncepcióinak nemzetközi összehasonlítása (az Európai Gazdasági Közösség tagállamai, valamint Svédország, USA, NDK, Lengyelország és a Szovjetunió vonatkozásában); médiák használata a tanárok továbbképzésében különböző országokban (Svájcban, Ausztriában, Nagy-Britanniában, Franciaországban, Svédországban és Dániában), továbbá a nemzetközi média-csere lehetőségei; a görög iskolarendszer strukturális problémái; a szovjet pedagógiai kutatások szervezése, tárgya és módszerei; az iskola jelentősége az erkölcsi nevelés terén a Szovjetunióban; *a külföldi oktatási és nevelési rendszerek alapadatainak gyűjtése és kiértékelése* stb. Külön kiemelendők azok a kutatások, melyek *az összehasonlító pedagógiai általános metodológiai kérdéseit, kutatási gyakorlatát, stratégiáit és módszereit* vizsgálják.

Az osztályon folyó kutatások másik része az NSZK oktatásügyével kapcsolatos. Ilyenek például: az oktatáspolitikai fejlődésének figyelemmel kísérése, a német neveléstörténet feldolgozása; szociál-

³ Uo. 17–130. old.; továbbá Deutsches Institut für Internationale Pädagogische Forschung: Vorläufiges Forschungsprogramm 1978–1980. Frankfurt am Main.

pszichológiai vizsgálatok az 5. és 6. iskolaévben, különös tekintettel az iskolai szorongásra; empirikus vizsgálatok arra vonatkozóan, hogy az iskola mennyiben alapozza meg a tanulók tantárgyvonatkozású képességeit; a dialektus hatása az iskolai sikerességre; a számítógéppel történő oktatás vizsgálata, és ezzel kapcsolatban megfelelő „didaktikai nyelv” kifejlesztése; számítógép alkalmazása az orosz nyelvtan oktatásában; a fiatalok pályaválasztási döntéseinek vizsgálata; és végül, de egyáltalán nem utolsósorban: „Az oktatásügyi modellkísérletek tudományos követésének kutatási stratégiai és szervezési mintái” elnevezésű téma, amely az ún. „kísérő kutatás” (Begleitforschung) alapvető módszertani kérdéseinek tisztázását célozza, s mely problematikájánál fogva hazánkban sem minden aktualitás nélküli.

Az intézet *Pedagógiai Pszichológiai Osztályán*, melyet *Bernhard Kraak* vezet, három alosztály működik: a *Nevelés- és Oktatáspszichológiai*, a *Gyógynevelési-pszichológiai és Szociálpedagógiai*, valamint a *Teszt kutatás és Teszt konstrukció Alosztály*. Az érdekesebb kutatási témák közül a következők említhetők: a *pedagógiai újítások* pszichológiai problémái; a gimnázium újjáalakított felső fokozatával (gymnasiale Oberstufe) kapcsolatos kutatások, melyek egyfelől a tanárok, másfelől a tanulók *céljait* vizsgálják; a nők szakmai tevékenységének ábrázolása a tankönyvekben; a nők szakmai viselkedésének vizsgálata például azon keresztül, hogy különböző döntési helyzetekben milyen különbség mutatkozik a férfiak és a nők között a szakmai és egyéni célok rangsorolásban, a szakmai sikeresség esélyeinek megítélésében; a szakmai szocializáció kérdései; a nők szakmai tevékenysége és a gyermeknevelés; a cselekvés- és döntéelmélet, valamint a problémamegoldás stratégiáinak kutatása; a *diagnosztikai ítéletképzés stratégiái*, melyek az információnyerés szisztematizálásán keresztül ahhoz kívánnak hozzájárulni, hogy minden olyan információhoz hozzájussunk és mindazt kiértékeljük, ami a gyakorlat problémáinak sikeres megoldásában felhasználható; a curriculum-orientált viselkedésmódifikáció a német nyelv oktatásában; a modifikációkutatás metodikai problémái; a pedagógiai diagnosztika kérdései; kérdőívek kifejlesztése az életcélok és az étellel való megelégedettség vizsgálatához; az iskolai sikeresség előrejelzése és feltételeinek vizsgálata különböző tesztek segítségével; különféle tesztelméleti és tesztkonstrukciós témák.

A *Szociológiai Osztályt Theodor Hanf* vezeti. Néhány jellemzőbb kutatási témájuk: a továbbképzés, a felnőttképzés és a fiatalság oktatása a fejlődő országokban (pl. Ghánában, Kenyában, Indiában, Indonéziában és Tanzániában); az előítéletek struktúrája allogén csoportokkal (pl. vendégmunkásokkal) szemben az NSZK-ban, Nagy-Britanniában és Dél-Afrikában; az előítélet meghatározó tényezői és jelentősége a társadalmi konfliktusokban; a tanulók politikai szocializációja a fejlődő országokban; az oktatásügyi politikai funkciója a kulturális fragmentált demokratikus rendszerekben; nevelés és politika Dél-Afrikában: tervezett politikai szocializáció nemvárt következményeinek vizsgálata; az „oktatási klíma” az NSZK-ban; a szülők és a „Gesamtschule”³⁵; miliőtényezők, családi oktatási döntések és a gyermek kognitív fejlettsége az iskola előtti korban; család – iskola – szocializáció; a család és a nevelés az általánosan képző iskolák tanterveiben; a permanens nevelés: egy koncepció analízise stb.

A *Hasso von Recum* által vezetett *Gazdaságtani Osztály* kutatómunkáját alapvetően két súlypontra koncentrálja: az egyik az oktatás, a képzés és a kutatás szervezésének, tervezésének, irányításának, ellenőrzésének és hatékonyságának problémái *mikroanalitikus* nézőpontból; a másik pedig az oktatás-gazdaságtani kutatás és az oktatáspolitikai koncepciók *nemzeti és nemzetközi* fejlődése, valamint az oktatás-gazdaságtan és az oktatáspolitikai kétoldalú viszonya *makroanalitikus* szempontból. Az osztály kutatási tevékenysége „*cselekvésorientált*”, vagyis mindenekelőtt a gyakorlat problémái, az oktatási rendszer és az oktatáspolitikai hiányosságai felé fordul. Az elemzések alapján megkísérel javaslatokat kidolgozni a problémák megoldására. A fentieknek megfelelően kutatási témái – többek között – a következők. Az oktatás-gazdaságtan és a nemzetközi oktatáspolitikai területén: a „recurrent education” koncepciója; az „igazságosság” koncepciója és a szocioökonómiai egalizáció; a nemzetközi oktatáspolitikai és oktatástervezési hatékonysága. További témák: empirikus iskola-szervezés kutatás; az *iskolanagyság*, az osztály- és csoportnagyság problémája; a neveléstudományi kísérő kutatás problémakörének gazdaságtani és szervezetszociológiai vizsgálata; indikátorok kimunkálása a kutatási egységek hatékonyságának mérésére a neveléstudományi kísérő kutatás területén; időben nem behatárolt kutatási szervezetek teljesítő képességének mérése; az iskolavezetés mint hivatás, iskolavezetési kézikönyv kiadása; a vállalati oktatómunka, pl. a tanítás- és tanulásszervezés alternatív formái; hatékonyság az oktatásügyben, a *hatékonyságelemzés döntésorientált módszerei*; az iskolakísérletek lefolytatásának keretfeltételei; az oktatástervezési folyamatok elemzése; oktatási-képzési-művelődési indikátorok ki-

dolgozása, valamint a regionális oktatástervezés kérdései, mely témák később „Az oktatási rendszer, a gazdasági struktúra, a foglalkozási lehetőségek és a szociális struktúra összefüggéseinek regionális elemzése” című osztály-projektben fognak találkozni.

A DIPF *Jogi és Igazgatási Osztálya*, melyet *Hermann Avenarius* vezet, az oktatásügyi szempontból releváns jogi és adminisztratív-politikai kérdésekkel foglalkozik, bel- és külföldi vonatkozásban. Az osztály kutatási tematikáját a következő példák jellemzik: a személyiség védelmének jogi kérdései a pszichodiagnosztikai eljárások alkalmazása esetén az iskolában; az adatvédelem mint személyiségvédelem; bevezetés a nevelés- és iskolajogba; a jogi nevelés kérdései (pl. jog a mesékben); az állam curricularis szabályozó hatalmának alkotmányjogi határai a közoktatásban; családjog oktatás- és ifjúságjogi összefüggésekben; az iskolaigazgatás adminisztratív hatékonysága; egy *iskolajogi adatbank* létrehozása az Általános és Összehasonlító Pedagógiai Osztállyal együttműködve stb.

Az intézet előbbieken felsorolt kutató osztályaihoz kapcsolódik a *Statistikai és Módszerkutatási Osztály*, mely *Hansgeorg Bartenwerfer* vezetésével a DIPF saját számítóközpontját üzemelteti. Az intézetben korábban használt IBM 1130 típusú számítógépet a Modular Computer Systems cég MC IV 35 B rendszerére cserélték ki,⁴ a számítógéppel támogatott oktatás számára pedig további – a számítógéppel történő „párbeszédet” lehetővé tévő – terminál berendezéseket csatlakoztattak a géphez. Az osztály feladatai közé tartozik a régebbi IBM 1130-as rendszer használata során kifejlesztett *programkönyvtár* átállítása az új berendezésnek megfelelően, valamint további újabb programok kifejlesztése. A korszerűsítés további lépéseként az intézeti számítógépet *egy nagyobb géppel fogják összekapcsolni*. A közvetlen kapcsolat azt jelenti, hogy könnyen elvégezhetőkké válnak azok a munkák is, amelyekhez az intézeti számítógép már kicsinek bizonyul, hozzáférhetővé válnak továbbá olyan programrendszerek is, mint amilyen például a társadalomtudományi adatfelvételek statisztikai elemzésére kiválóan alkalmas SPSS (Statistical Package for the Social Sciences). Az osztály egyfelől szolgáltató tevékenységet végez a számítógép alkalmazását megkívánó intézeti projektek vonatkozásában, valamint külső megrendelések alapján, főleg egyetemi tanszéken folyó pedagógiai kutatások számára; másfelől pedig önálló kutatásokat folytat a *pedagógiai kutatásmethodika* területén. Jellegzetesebb kutatási témák: sokváltozós kiértékelési technikák; az „általános lineáris modell” alkalmazási lehetőségei; a hierarchikusan rendezett tanulási lépésekkel és a transzferhatással kapcsolatos hipotézis vizsgálata egy sztochasztikus modell segítségével; általános teljesítményszetek, szociometriai adatok kiértékelésére szolgáló modellek, méréselméleti kérdések; a számítógépes szimuláció, mint a pedagógiai pszichológiai folyamatok elemzésének eszköze; számítógéppel támogatott szakirodalmi információ és dokumentáció stb.

*

A DIPF egyes osztályainak kutatási tematikái is bizonyítják tehát, hogy a *nemzetközi összehasonlítás* igénye az intézetben mindenütt hangsúlyosan jelen van, kivéve a pszichológiai és a kutatásmethodikai témákat, ahol viszont a „nemzetközi kitekintés” e témák természeténél fogva nem feltétlenül mint összehasonlító pedagógiai vizsgálat jelentkezik. Az összehasonlító pedagógiai kutatások esetében mindig nagy kérdés az, hogy *miként szerezhető be a színvonalas kutatáshoz szükséges adatok*, mégpedig a kívánt minőségben és mennyiségben. Mint láttuk, az intézetben rendszeresen gyűjtik a különböző külföldi oktatási és nevelési rendszerek alapadatait, de rendelkezésre áll egy igen kitűnő dokumentációs bázis is, mely a kutatásokhoz nagyon sok írásos forrást kínál.

A jól kiépült, s megfelelő katalógusrendszerrel ellátott *intézeti szakkönyvtár* állománya több mint százezer könyv, valamint több mint 600 rendszeresen járó előfizetett folyóirat, amiből kb. 170 a külföldi, köztük néhány magyar is.⁵ A könyvtár gyűjtőkörét lényegében az intézet kutatási profilját jellemző tudományterületek alkotják. A könyvtárhoz kapcsolódik még a város főiskolai könyvtára is, amelyet 1952-ben csatoltak az intézethez; továbbá egy tankönyvgyűjtemény és egy újságkivágás archívum. Igen értékes és figyelemreméltó gyűjteményt találunk az intézet *tesztkönyvtárában*, ahol tematikus csoportosításban igen sokféle tesztet őriznek. A DIPF Könyvtára, mely különben dokumen-

⁴ A jelenlegi konfiguráció 256 K-byte kapacitású központi tárolóval, 10 Mega-byte kapacitású lemeztárolóval, mágnesszalag egységgel és a szokásos egyéb perifériákkal rendelkezik.

⁵ Zeitschriften-Verzeichnis der Bibliotheken des Deutschen Instituts für Internationale Pädagogische Forschung. Frankfurt am Main, 1975.

tációs feladatokat is ellát, résztvesz az NSZK pedagógiai információs szervezete, a *Dokumentationsring Pädagogik* (DOPAED) tevékenységében is. Az intézetben kísérletek folynak a számítógéppel támogatott dokumentáció kialakítására.

Az intézet eredményes működésének másik fontos feltételét a nemzetközi kapcsolatok képezik. Mivel összehasonlító pedagógiai kutatás kiterjedt külkapcsolatok nélkül nehezen képzelhető el, az intézet nagy súlyt helyez sokirányú értékes nemzetközi kapcsolatainak ápolására és továbbépítésére. Legfontosabb partnerei – többek között – az UNESCO pedagógiai intézetei, úgy mint az UNESCO Nemzetközi Oktatástervezési Intézete (International Institute for Educational Planning – IIEP) Párizsban, az UNESCO Pedagógiai Intézet (UNESCO Institute for Education – UIE) Hamburgban, valamint az UNESCO Nemzetközi Nevelésügyi Irodája (International Bureau of Education – IBE) Genfben. A DIPF kapcsolatot tart fenn továbbá az Európa-Tanács Pedagógiai Kutató Bizottságával (Strasbourg), az Európai Összehasonlító Pedagógiai Társasággal (London), és különböző tengerentúli intézetekkel.

A DIPF kutatási eredményeit többek között az alábbi rendszeresen megjelenő kiadványokban teszi közzé: Tanulmányok és dokumentumok az összehasonlító művelődéskutatáshoz; Tanulmányok és dokumentumok a német művelődéstörténethez; Bel- és külföldi iskolaügyi vizsgálatok; Bel- és külföldi iskolaügyi dokumentumok; Tanulmányok a munka- és hivatáspedagógiához.⁶ Ezeket egészítik ki a nem kiadónál megjelenő rendszeres vagy alkalmankénti kiadványok, publikációk, amelyek általában egy-egy projekthez vagy osztályhoz kapcsolódnak.⁷ Rendszeresen megjelenő fontos kiadványuk a „Közlemények és hírek” (*Mitteilungen und Nachrichten*); és érdemes még megemlíteni azt is, hogy az intézet jelentős részt vállal a „Bildung und Erziehung” című folyóirat szerkesztésében, melyben elsősorban az NSZK iskolarendszerének fejlődésével és az összehasonlító pedagógiai kérdéseivel foglalkozó cikkek jelennek meg, továbbá a hamburgi UNESCO Institute for Education által kiadott „International Review of Education” című folyóirat szerkesztésében is.

A neveléstudomány nemzetköziségének néhány sajátossága

A DIPF feladatai és tevékenysége rövid ismertetésének természetesen nem volt és nem is lehetett célja az intézet munkájának valamiféle részletesebb értékelése, de még behatóbb elemzése sem. Szándékunk csupán az volt, hogy felhívjuk a figyelmet e mindenképpen kiemelkedő intézmény működésére. Az elmondottak kapcsán befejezésül csak egy alapkérdésre szeretnénk – legalábbis érintőlegesen – kitérni, nevezetesen arra, hogy a tudomány nemzetközisége mit jelent speciálisan a pedagógia esetében?

Napjainkban mind gyakrabban hangsúlyozott követelmény, hogy a kutatók lehetőleg ne azt kutassák, amit mások másutt már korábban felfedeztek, s amit tehát rendszerint sokkal célszerűbb és gazdaságosabb egyszerűen átvenni, vagy pedig megfelelő adaptálás után alkalmazni.⁸ Minden országnak – s így hazánkban is – alapvető érdeke, hogy a

⁶ Studien und Dokumentationen zur vergleichenden Bildungsforschung (Hrsg. Wolfgang Mitter); Studien und Dokumentationen zur deutschen Bildungsgeschichte (Hrsg. Wolfgang Mitter und Christoph Führ); Untersuchungen zum in- und ausländischen Schulwesen (Hrsg. Wolfgang Mitter); Studien zur Arbeits- und Berufspädagogik (Hrsg. Wolfgang Mitter und Gustav Grüner) – mindegyik sorozat kiadója: Verlag Julius Beltz, Weinheim–Berlin.

⁷ Ilyenek például: Hochschulbildung in sozialistischen Staaten: Werkstattberichte; Arbeitsmaterialien und Sonderdrucke zur ökonomischen Bildungsforschung stb.

⁸ Bármennyire is egyszerűen hangzik és magától értetődő ez a követelmény, mégis meglehetősen nehéz ténylegesen teljesíteni. S ez egyáltalán nem csupán a pedagógia sajátja. A teljesítés egyik legalapvetőbb feltétele – minden szakterületen – a jól működő, korszerűen kiépült tudományos információs rendszer. A megfelelő tájékozottság biztosítása ugyanis korunkban egyre nehezebben megoldható feladattá válik. Vö. pl. Arató Ferenc: A pedagógiai információs rendszer problematikája.

tudományos kutatás terén kialakult-kialakuló *nemzetközi munkamegosztásba* mind jobban bekapcsolódva és azt tovább erősítve a kutatást *szelektíven* fejlessze, s a meglevő tudományos tradíciókat is figyelembe véve elsősorban azokra a feladatokra orientálja rendelkezésre álló tudományos erőit, melyek fontos társadalmi problémák megoldásának elősegítését célozzák, nemzetközileg elismerhető eredményeket ígérnek, és az adott tudományág folyamatos fejlesztése mellett egyben a lehetséges alkalmazások szempontjából is jelentősek.⁹ Ily módon az egyes országok tudományos műhelyei egy-egy jelentős problémát sokkal nagyobb apparátussal, sokkal komplexebb eszközökkel, sokkal elmélyültebben vizsgálhatnak, de ugyanakkor különös hangsúllyal jelentkeznek – éppen a munkamegosztás, valamint az analóg, ill. a sok nemzetet érintő ún. globális problémák megjelenése miatt – a nemzetközi kitekintés fokozásának, a tudományos eredmények „exportjának” és „importjának”, valamint a nemzetközi kapcsolatok hatékonyságának, a kutatási együttműködés fejlesztésének az igénye. Úgy tűnik, a Nemzetközi Pedagógiai Kutatások Német Intézete elsősorban ilyen társadalmi igények kielégítését tekinti fő hivatásának – természetesen a pedagógia területén. S ebben a szerepkörben mások számára is valóban egyfajta modellként szolgálhat.

Feltétlenül figyelembe kell vennünk azonban, hogy a tudomány nemzetközisége egészen sajátos módon jelentkezik a társadalomtudományok, s így a pedagógia esetében is. Míg például a természettudományok vagy a műszaki tudományok egyes eredményeinek átvételekor legfeljebb szabadalmi, licenc-vásárlási vagy ipari háttér problémák merülnek fel, addig a pedagógia esetében egészen másként áll a dolog. Végső soron arról van szó, hogy ha két különböző ország neveléstudományát, mint valaminek a *visszatükröződését* tekintjük, akkor nemcsak a két *tükrökép* különböző, hanem – az előző példától eltérően – nyilvánvalóan ezek *tárgya* is. Következésképp, ami az egyik rendszerben fontos eredmény, az könnyen meglehet, hogy a másikban már a problémafelvetés szintjén sem releváns. Valóban, könnyen elképzelhető például, hogy néhány matematikus, a világ legkülönbözőbb tájain igen hasonló, vagy éppen teljesen azonos problémán törje a fejét, de nehezebb már elképzelni ugyanezt a pedagógia vonatkozásában, hiszen a nevelés a társadalom konkrét arculata, szerkezete és törvényszerűségei által közvetlenül és alapvetően meghatározott.¹⁰

Ugyanezt kicsit talán pontosabban megfogalmazva a következőt mondhatjuk: ha a pedagógiai jelenségek világát lényegében hierarchikusan egymásra épülő „*többszintes*” *szerkezetűnek* képzeljük el, akkor a pszichológiai vagy éppen pszichofiziológiai *alapfolyamatoktól* egyre „felfelé” haladva a pedagógiai jelenségek egyre *társadalomspecifikusabbá* válnak, s így a nemzetközi együttműködés lehetőségei is szűkülnek, legalábbis ami a

Magyar Pedagógia, 1975. 18–28.; valamint Pálvölgyi Lajos–Pázmán Péter: A számítógép felhasználásán alapuló pedagógiai információs rendszer egy lehetséges perspektívájának vázlata. Magyar Pedagógia, 1976. 51–75.

⁹ Vö. Az MSZMP KB Tudománypolitikai irányelveinek végrehajtása és a további feladatok. Kossuth, Bp. 1978.

¹⁰ A nevelés társadalmi-politikai-gazdasági meghatározottságának beható vizsgálatát és differenciált kifejtését találjuk Ágoston György „A pedagógia alapfogalmai és a nevelési célrendszer” című könyvében. (Bp. 1976, különösen 87–136. old.)

pedagógiai jelenségek *tartalmi* oldalát illeti.¹¹ Kevésbé vonatkozik ez a *kutatásmódszertani-logikai* irányultságú elemzésekre, illetve a jelenségeknek inkább a *szerkezeti* tulajdonságait megragadó, esetleg kibernetikai vagy matematikai jellegű rendszerösszefüggéseket feltáró kutatásokra, illetve együttműködésekre. Még tovább bonyolódik azonban a helyzet, ha arra gondolunk, hogy a különböző országok között mély *ideológiai különbségek* állhatnak fenn, amelyek a pedagógia legtöbb területén eleve illuzórikussá tehetik tartalmi eredmények egyszerű „átvételét”. A nemzetközi együttműködés, mint általában a társadalomtudományok területén, úgy a pedagógia esetében is az ideológiai különbségek által kijelölt határokon *belül* lehetséges tehát elsősorban, s bármennyire is fontosak és hasznosak az ezeket *átlépő* az így megszülető esetleges kooperáció, az kezdeményezések, eredmények felhasználásának objektív lehetősége és érvényességi köre a neveléstudomány *objektív* sajátosságai következtében csak meglehetősen behatárolt lehet. Mindez azonban *óvatosságra* kell hogy insten, de semmiképpen sem *bezárkózásra*. Annál is inkább, mivel az *eszmék* harca ezek fejlődésétől, mozgásától elválaszthatatlan, s a tudományos viták, még eltérő világnézetű kutatók között is hozzájárulhatnak a *saját* álláspont további tisztázásához, még színvonalasabb és gazdagabb kifejtéséhez, egyes részleteiben vagy vonatkozásaiban történő pontosításához, továbbfejlesztéséhez, és ezen keresztül a *saját* kutatási feladatok, elméleti problémák megoldásához.

A *szakmai-tudományos párbeszéd* mellett ugyanezt a célt legalább ennyire hatékonyan szolgálhatja a *tervfeladat-orientált kutatásmódszertani együttműködés*. Az együttműködés eme formája nem új kutatási feladatot irányoz elő, hanem hangsúlyozottan az együttműködők saját, az együttműködéstől függetlenül már meglevő munkatervi feladatai minél színvonalasabb megoldásának elősegítését célozza, elsősorban kutatási módszerek és eszközök cseréje, a felmerülő közös vagy hasonló metodikai problémák megvitatása és esetleg együttműködésben történő megoldása, vagy összehangolt módszertani fejlesztő munka útján. Természetesen, ha a módszertani tudatosság elve nem érvényesül, és a kritikai szempont háttérbe szorul, akkor egyes módszerek, s főképp pedig módszer-együttesek átvétele implicit módon már eleve könnyen egy nem ellenőrzött elméleti rendszer átvételét is jelentheti, amittől mindenképpen óvakodni kell. Látnunk kell azonban azt is, hogy ez a lehetőség fordítva is fennáll, és saját elméleti pozícióink további erősítését, szemléletmódunk további terjedését segítheti elő.

Végül pedig ugyancsak a nemzetközi kitekintés jelentőségét húzza alá az is, hogy más oktatási rendszerek, nevelési koncepciók megismerése és kritikai elemzése mindenképpen növeli általános pedagógiai tudásunkat, és a nemzetközi *összehasonlítás* szükségképpen egyik fő módszere kell hogy legyen egy olyan tudománynak, ahol az iskolarendszer egészével vagy nagyobb alrendszereivel történő totális kísérletezésről, ennek veszélyei folytán, nyilvánvalóan nem lehet sohasem szó, következésképp a tudományos megismerésben oly nagy szerepet játszó kísérletezés lehetősége eleve meglehetősen behatárolt.

Pálvölgyi Lajos

¹¹ Ilyen jellegű problémákra szolgáltat példát az a nagyszabású összehasonlító *szociológiai* vizsgálat is, amely időmérlegek komparatív elemzésére vállalkozott. Az összehasonlíthatóság elősegítése érdekében a kutatók a különböző tevékenységfajták osztályozásánál az általánosításnak arra a szintjére kényszerültek, amelyről nézve a tevékenységek sok lényegi különbözősége elhalványul. Ld. *Szalai Sándor* (szerk.): *Idő a mérlegen. 12 ország városi és városkörnyéki népességének napi tevékenységei a Nemzetközi Összehasonlító Időmérleg Kutatómunkálat tükrében*. Bp. 1978.